

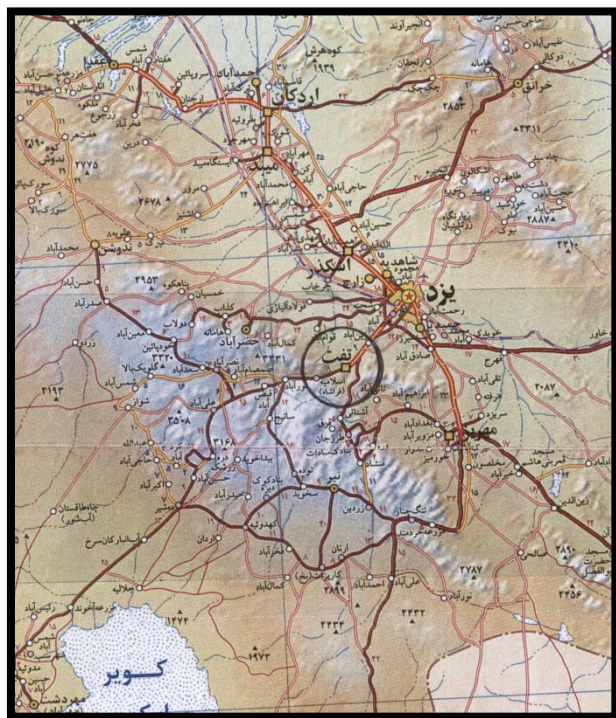
به یاری یزدان

معرفی صخره نگاره های شهرستان نفت :

موقعیت جغرافیایی شهرستان نفت:

شهرستان نفت یکی از مهمترین شهرستان های استان یزد از دیدگاه تاریخی، طبیعی و گردشگری است و نقش ارزنده ایی در پیدایش تمدن و توسعه و شکوفایی آن داشته است. به طوری که گفته اند « اگر نفت نبود ، یزد هم نبود »*

این شهرستان با گستردگی 5949/1 کیلومتر مربع⁽¹⁾ در هجده کیلومتری باختری یزد قرار دارد، که از شمال به شهرستان یزد، از جنوب و خاور به شهرستان مهریز و از باختر به شهرستان آبادیه از توابع استان فارس محدود می شود.⁽²⁾ بلندای مرکز شهرستان نفت از سطح دریا 1560 متر است. این شهرستان ناحیه ای کوهستانی است و بیش از 60 درصد روستاهای آن، در دامنه کوه ها قرار دارند. مهمترین آنها کوهستان شیرکوه با جهت شمال غربی - جنوب شرقی است⁽³⁾ ، که با 4075 متر بلندی از سطح دریا از بلندترین کوه های این شهرستان است.⁽⁴⁾ شهر نفت، مرکز شهرستان نفت با گستردگی در حدود 25 کیلومتر مربع در میانه (مرکز) استان یزد، و در 31 درجه و 44 دقیقه و 30 ثانیه پهنه شمالی و 54 درجه و 11 دقیقه و 30 ثانیه طول شرقی قرار دارد.⁽⁵⁾ این شهر از سوی شمال به کوه آقا اعلا، از باختر به مزرعه سید محمد، از خاور به روستای حسینی و از جنوب به آبادی بادگز پایین محدود است. (نقشه شماره 1 و 2) ارتفاع شهر نفت از سطح دریا، 1560 متر و فاصله هوایی آن تا تهران ، 520 کیلومتر است.⁽⁶⁾ فاصله زمینی نفت تا یزد 18 کیلومتر است.⁽⁷⁾ شهر نفت تا تاریخ 1349 مرکز بخش پشتکوه به شمار می رفت، اما از تاریخ 1349/11/16 به عنوان مرکز شهرستان نفت اعلام شد.⁽⁸⁾

نقشه شماره 1 و 2: موقعیت جغرافیایی شهرستان و شهر نفت در استان یزد

شهرستان تفت، با توجه به دارا بودن همه شرایط، یکی از غنی ترین شهرستان های استان یزد به لحاظ داشتن آثار تاریخی- فرهنگی است. تاکنون از این شهرستان تعداد بیش از 57 اثر در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است. افزون بر آن 4 محوطه صخره نگاره (دره گنج، هس بخته، دره گازه و رمه کوه) نیز شناسایی و در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است. در حالی که در بیشتر شهرستان های استان یزد یا آثار صخره نگاره شناسایی نشده و یا تعداد آن در شمار یک مورد است. (صخره نگاره کوه ارنان در شهرستان مهریز، و صخره نگاره سرخ کوه ندوشن در شهرستان صدوق).

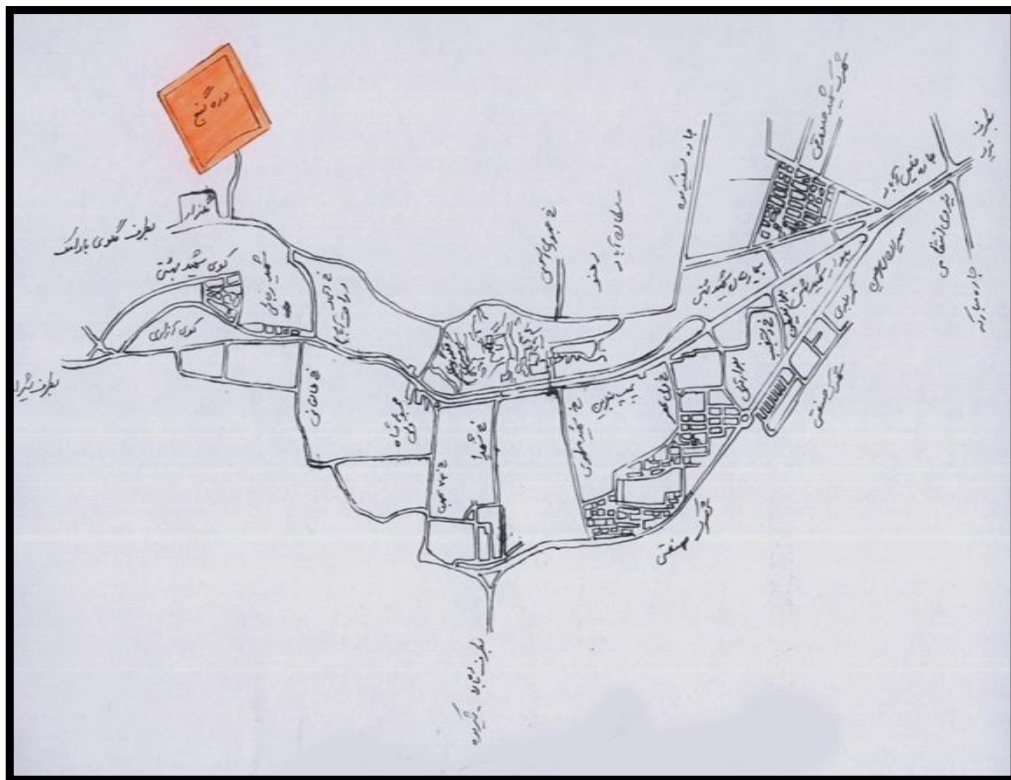
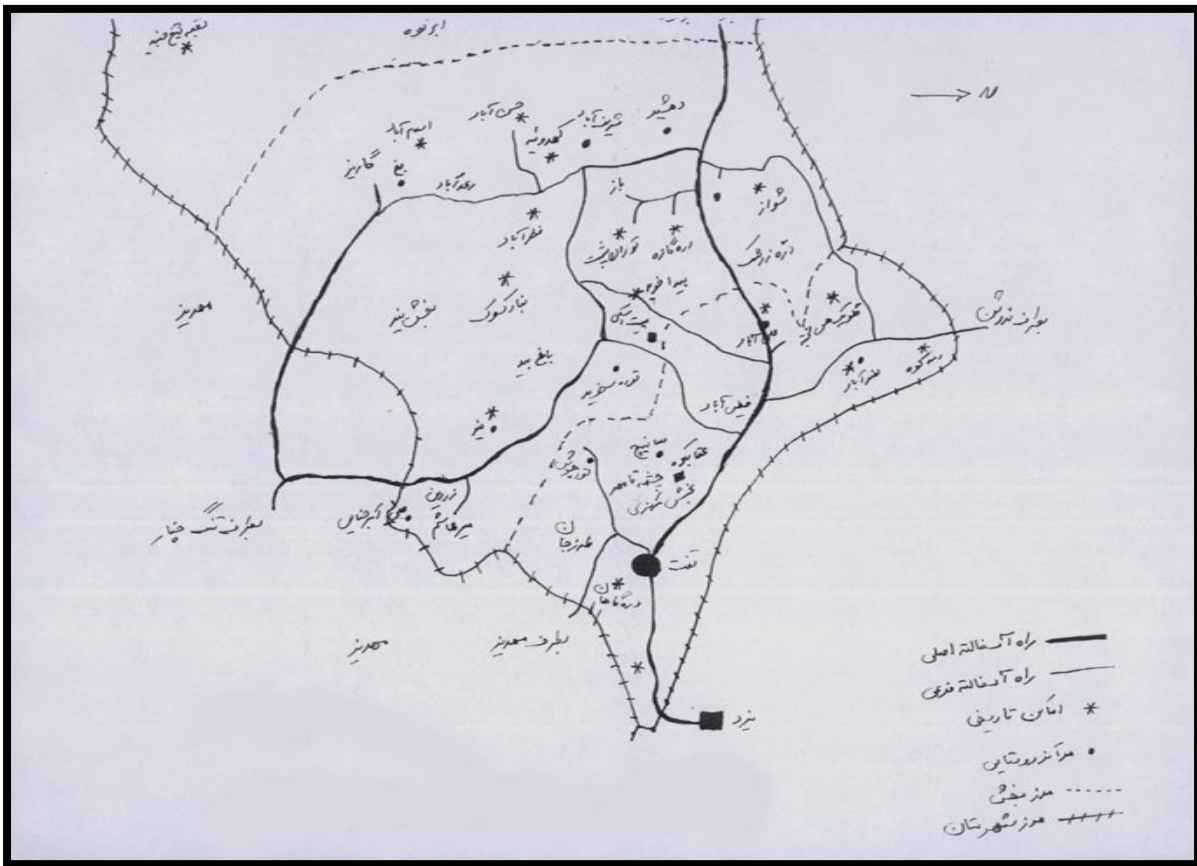
عبدالحسین آیتی در تاریخ یزد می نویسد: « تفت محققا از آبادی های قدیم است که می توان گفت هیچ گاه یزد بدون تفت نبوده است، زیرا گذشته از اینکه وضعیت طبیعی آن این حکم را می کند، یعنی تفت که مجری و مسیر اغلب از آب های یزد است. با خود یزد تواما آباد شده باشد، آثار تاریخی همین دلالت را دارد. سپس دو نوع از آثار تاریخی را یکی مربوط به قبل از اسلام و دیگری مربوط به بعد از اسلام مورد استناد قرار می دهد، از آثار نوع اول یکی دخمه زردتشیان در «روستای چم» است و دیگری قلعه موسوم به « پهلوان بادی » که شبیه قلاع یزد و میبداست. از آثار نوع دوم مساجد و مدارس و ابنیه هفصد و هشتصد ساله و مآثر حضرت شاه نعمت الهی است.⁽⁹⁾ از مهمترین آثار باستانی شهرستان تفت می توان به قلعه تاریخی و سنگی شواز، بقاع سنگی شیخ جنید و چهل دختران توران پشت، قلعه خشتی محله گرمسیری، بقعه سید گل سرخ توران پشت، بقعه پیرمراد توران پشت و گورستان تاریخی- فرهنگی توران پشت، مسجد و حسینه - محله گرمسیری، حسینه شاه ولی، خانقاه یا بقعه شاه خلیل ثانی، مسجد شاه ولی و ده ها اثر دیگر اشاره کرد.

صخره نگاره های شهرستان تفت :

چنان چه اشاره گردید در شهرستان تفت 4 مجموعه صخره نگاره که به لحاظ کثرت و تنوع و نگاره و نیز وجود نوشتار پیش از اسلامی اهمیت ویژه ای دارند، شناسایی گردیده است. و با تنظیم گزارشات که توسط نگارنده در زمان مسولیت بعنوان « معاونت پژوهشی اداره کل استان یزد - سال های 1382 » انجام شده است ، همگی آنها در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است. امید می رود که با بررسی های بیشتر آثار صخره نگاره های بیشتری در شهرستان شناسایی و معرفی شوند.

موقعیت صخره نگاره های دره گنج :

صخره نگاره های دره گنج در شمال غربی شهر تفت واقع شده است و مسیر رسیدن به آن از کنار آسیاب محله « راحت آباد » است. یکی از گورستان های عمومی شهر تفت در مجاورت آسیاب یاد شده قرار دارد. (نقشه دستی شماره 4) گمان می رود که چرای نام «وجه تسمیه» دره گنج در ارتباط با نقش و نگاره های بر روی صخره در این منطقه است. افرادی که این صخره را دیده اند، بعلت شوند یا عدم آگاهی و اشراف بر موضوعات، نقوش و نگاره ها را نوعی نشانه های گنج و دفینه تصور کرده و نام «دره گنج را به این مکان داده اند.*** صخره ای که بر روی آن نگارگری انجام شده، بین دو عارضه طبیعی (کوه) واقع شده است. این مکان کمینگاه مناسب شکارچیان می باشد و به اصطلاح محل «گردنه بستن» است (عکس شماره 1). برپایه ی تجربه، شکارچیان جایی را برای شکار انتخاب می کنند که راحت تر بتوانند کمین کرده، تعقیب نموده و شکار نمایند. گمان می رود این جای معبر و محل مناسب و جای تردد گله های بز کوهی بوده است. از آنجا که تردد گله های بز کوهی و شکار آنها در همه ساعات اتفاق نمی افتاد، شکارچیان می توانستند در مواقعی از روز

نقشه های شماره 3 و 4: موقعیت جغرافیایی شهرستان تفت و صخره نگاره دره گنج (ترسیم: نگارنده)

در کمینگاه و پیرامون آن و از سر سرگرمی به نگارگری بر روی صخره به پردازند. افزون بر آن در نگارگری بر روی صخره به اهداف دیگری چون افزایش نسل بز کوهی، افزایش توان و چیرگی شان در شکار حیوانات نیز نظر داشتند. (عکس شماره 3)

صخره مورد نظر که بر روی آن حجاری شده در عکس با علامت مشخص شده است

موضوع نگاره ها :

بر روی صخره ای به طول و عرض 150*220 سانتیمتر طرح های ابتدایی و نگاره های تجریدی و عاری از نوشتار دیده می شود. شیوه حجاری بصورت ضربه مستقیم با یک ابزار فلزی به ژرفا (عمق) 1 الی 3 میلیمتر است. نقش و نگارهای بسیاری بر روی این صخره دیده می شود، و شمار دیگری از نقش ها نیز بر اثر گذر زمان و عواملی دیگر محو شده اند. نقش نگاره های حجاری شده به سه دسته نگاره های «نقوش» انسانی، نگاره های «نقوش» حیوانی و اشکال نمادین تقسیم شده که به شرح زیر معرفی می گردند:

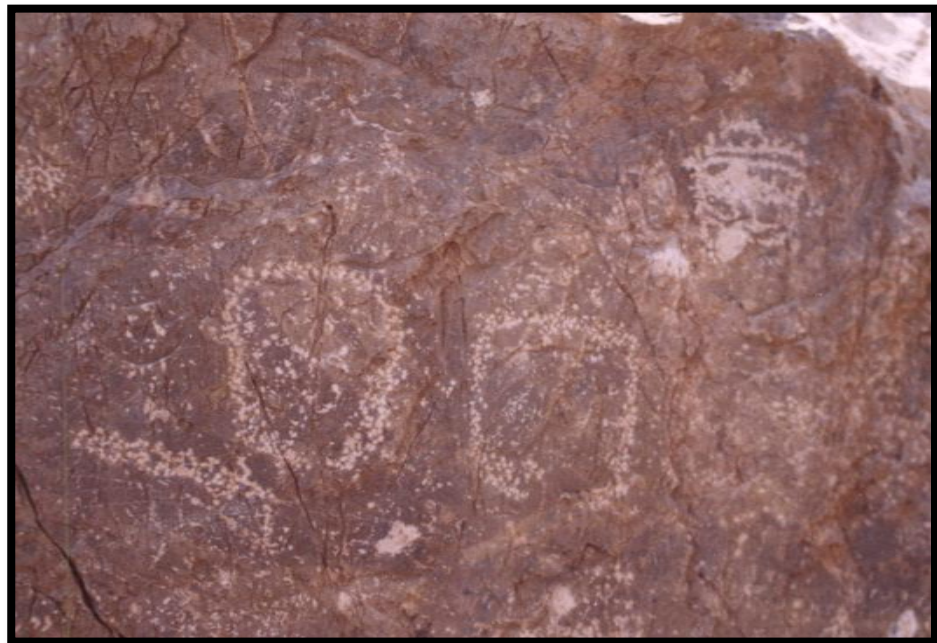
در گوشه بالایی و سمت راست صخره، نگاره های بز کوهی بصورت نیمرخ با بدن کشیده و شاخ های بلند که موازی با بدن حیوان به عقب برگشته شده، حجاری گردیده است. برابر «مقابل» این نگاره و در سمت چپ صخره، نگاره بز کوهی دیگری که با بدن نیمرخ با شاخ های هلالی به عقب برگشته شده، و در برابر «مقابل» آن تصویر نگاره انسانی با دست های به کمر زده دیده می شود. نگاره های انسانی به صورت تجریدی و ساده حجاری شده است. (عکس شماره 3) و (طرح شماره 1)

پایین تر از این دو تصویر و تقریبا حد فاصل دو نگاره یاد شده، دو نقش نمادین به شکل نزدیک به مربع در کنار همدیگر حجاری گردیده است. (عکس شماره 4) در زیر این دو شکل نمادین، نگاره بز کوهی ریش دار که شاخ هایش به شکل زیگزاگی یا بند بند حجاری شده و بصورت هلالی به عقب برگشته مشاهده می شود. پشت سر این،

تصویر انسانی که زانو زده و در حال شکار حیوان بزکوهی است، دیده می شود. (شاخ های بزکوهی بصورت بند بند حجاری شده به گمان بیانگر سن حیوان است). (عکس شماره 5)
زیر پای بزکوهی ریش دار، نقش انسانی بصورت تجریدی و در حال کشیدن کمان و تازش «حمله» به بزکوهی یکی بزرگ و درشت تر (بزکوهی مادر) و دیگری کوچک (بزغاله) حجاری شده است.

عکس شماره ۳. نمای کلی از صخره نگاره دره گنج تفت

عکس شماره ۴. نمای از اشکال نمادین - صخره نگاره دره گنج تفت

اندکی پایین تر از این نگاره ها و نزدیک به میانه (مرکز) نگاره ها، تصویر بز کوهی دیده می شود که در حال محو شدن است. آخرین نگاره ها مربوط به قسمت زیرین صخره و در گوشه چپ و راست صخره می باشد. در پایین صخره و در جهت راست آن چند نگاره ناقص و آسیب دیده دیده می شود. افزون بر آن نگاره یک بز کوهی ریش دار با شاخ های هلالی و به عقب برگشته دیده می شود. شاخ های این حیوان اندکی با هم فاصله دارند. در سمت چپ و پایین صخره ، نگاره دو بز کوهی ریش دار که در مقابل یکدیگر ترسیم شده اند ، و نیز یک نگاره انسانی در حال کشیدن کمان و حمله به بز کوهی حجاری شده است. (عکس شماره 6 و طرح شماره 2)

آنچه در نگارگری بر روی صخره می توان به آن اشاره داشت: عبارتست از این که تمام نگاره های انسانی و حیوانی بصورت استلیزه و تجریدی حجاری شده است، اما نگاره ها دارای استواری و تحرک می باشد، پختگی و چیرگی «مهارت» در ترسیم آنها دیده می شود. موضوع صحنه های انسانی و حیوانی، کمین، کمان کشیدن و حمله (شکار) است. و این صخره عاری از صحنه های شبانی مانند چرای گوسفندان، شیر دوش و نیز کتیبه و نوشتار می باشد. به نظر می رسد در صحنه های شکار و حمله حیوانات ، هدف از ترسیم بز کوهی به تعداد بیش از یک عدد نشان دادن وجود و حضور گله بز کوهی است. و حجاری شاخ حیوانات بصورت بند بند بیانگر بیان سن حیوان بز کوهی و نشان دادن ریش حیوان بیانگر جنسیت می باشد. و در پایان این که کهن ترین نقش بر روی این صخره نزدیک به میانه های (مراکز) نگاره ها جای دارد و مربوط به تصویر بز کوهی است که تقریباً در حال محو شدن است و جدیدترین نگاره نیز در قسمت بالایی صخره و در سمت راست قرار دارد و باز هم مربوط به تصویر بز کوهی می باشد.

چیستی «هویت» نگارگران:

با دیده گرفتن «ملاحظه» برخی گواه ها «شواهد» گمان می رود که نگارگری بر روی صخره در گنج دره توسط شکارچیان انجام شده باشد و می توانیم ما صخره نگاره های دره گنج را هنر شکارچیان بنامیم:

الف- موقعیت منطقه برای نگارگری: منطقه استعداد و توانمندی برای چرای گوسفندان را ندارد و خالی از گیاهان خودرو می باشد. از سوی دیگر این منطقه محل گذر «عبور» گله های بز کوهی می باشد. و دقیقا محلی که صخره نگاره در آن واقع شده، یکی از کمینگاه ها برای شکار است. اصطلاحا اینگونه محل ها را محل «گردنه بستن» می گویند. از آنجا که آمد و شد «تردد» گله های بز کوهی و شکار آنها در همه ساعات روی نمی دهد، پس شکارچیان می توانستند در گاه هایی «موقعی» از شبانه روز در کمینگاه و پیرامون آن به فعالیت های دیگر از جمله نگارگری بپردازند.

ب- نگاره های در ارتباط با شکار: بر روی صخره، نقوش و نگاره ها در ارتباط مستقیم با موضوعات شکار

است. صحنه های کمین، کمان کشیدن و پرتاب تیر، حمله به بزهای کوهی و شکار آنها از اصلی ترین موضوعات

عکس شماره ۶۰. نمای از نگاره های صخره نگاره دره گنج تخت

نگارگری در این منطقه است.

ج- خالی بودن صخره از نگاره های با موضوعات شبانی: بر روی صخره، هیچگونه نقوش و نگاره ایی که تداعی زندگی و فعالیت شبانی کند، وجود ندارد. موضوعات مانند چرای گوسفندان، شیر دوشیدن، سگ گله و ...

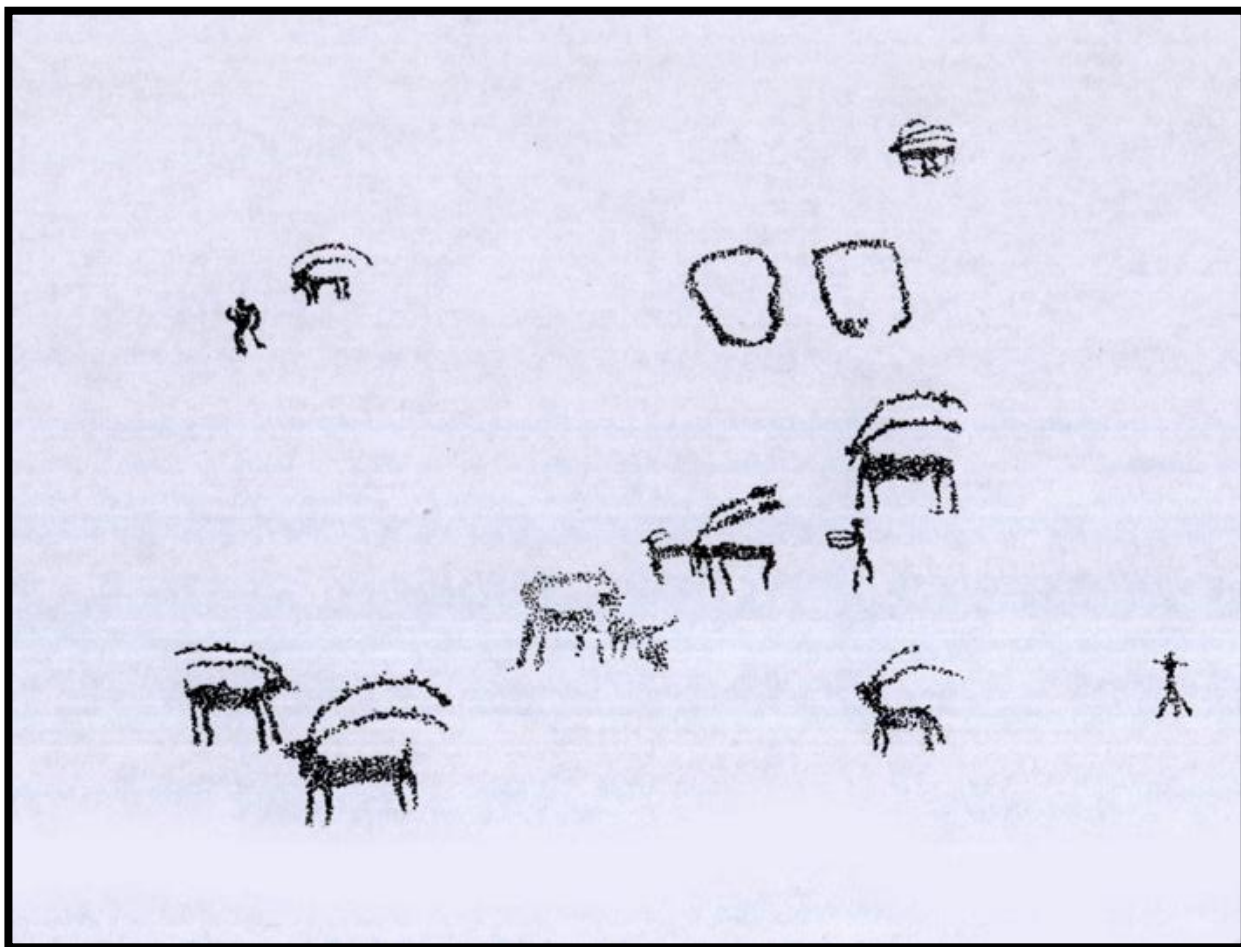
د- اشکال نمادین: دو نگاره نمادین به شکل نزدیک به مربع که «چم» «معنی» و مضمون اصلی آن برای نگارنده روشن نمی باشد، ولی حدس زده می شود که این دو شکل نمادین، بیانگر دو محل کمین و یا دو دام یا تله است که در هر دو باور آن، در ارتباط با موضوعات شکار می باشند. افزون بر آن که در روی صخره ما دو شکل نمادین در کنار همدیگر می بینیم، و در منطقه دره گنج نیز دو صخره ای بزرگ در کنار همدیگر می بینیم، که بر روی یکی از آنها نگارگری انجام شده است. به نظر نمی رسد که این همانندی یا شباهت اتفاقی باشد.

عکس شماره 7: نمایی از آسیب های انسانی (به گمان یافتن دفینه و گنج ، صخره را جابجا کرده اند.)

زمان نگارگری:

کهن قدیمی ترین نگاره در میانه صخره و نیز جدیدترین نگاره در قسمت بالای صخره نگاره و در سمت

عکس شماره 7: طرحی از نگاره های صخره نگاره دره گنج

راست آن دیده می شود و هر دو متعلق به نگاره حیوانی (بزکوهی) است. و از آنجائی که تفاوت زیادی در شکل حجاری، تکنیک ترسیم و نیز اختلاف رنگ و زنگار آن مشاهده نمی شود، و تمام نقوش و نگاره های ترسیم شده از نوعی تازگی برخوردارند، و نبود فرسایش و تغییر رنگ نقش و صخره در آنها دیده نمی شود، و نیز با توجه به مقایسه و سنجش با دیگر صخره نگاره های منطقه که دارای کتیبه می باشد، به نظر می رسد که صخره نگاره های دره گنج متعلق به دوره اسلامی (قرن پنجم ه.ق) است.

فهرست زند « توضیح » و سرچشمه ها « منابع »:

* جانب الهی فیروز آبادی ، محمد سعید - « تاثیر اماکن مذهبی بر بافت محلات سنتی شهرستان تفت » مجموعه مقالات مردم شناسی (3) رویه 3

****در بازدیدی که سال 81 از این محل داشتم شوربختانه صخره را با ماشین آلاتی مانند جرثقیل جابجا کرده و زیر آن را به گمان این که گنجی در آنجا پنهان است، خالی کرده بودند. و مقداری به صخره آسیب وارد کرده بودند.**
عکس شماره 7)

- 1- سازمان برنامه و بودجه استان یزد - آمار نامه - 1375- رویه 24
- 2- زنده دل ، حسن - راهنمای جامع ایرانگردی - نشر ایرانگردان - 1377 - رویه 33
- 3- افشار سیستانی ، ایرج - شناخت استان یزد - انتشارات هیرمند - 1378 - رویه 189
- 4- استانداری یزد ، یزد نگین کویر ، مجموعه اطلاعات و راهنمای سیاحتی - 1375 - رویه 239
- 5- جعفری ، عباس - شناخت جغرافیای طبیعی ایران- رویه 7
- 6- جعفری ، عباس - همان کتاب رویه 20
- 7- ایرج افشار سیستانی - همان کتاب رویه های 191-192
- 8- حصارنوی ، علیرضا - دانش یزدی ، فاطمه - بررسی پیشینه نام مکان های تاریخی استان یزد - معاونت پژوهشی اداره کل میراث فرهنگی استان یزد - سال 81 - رویه 24
- 9- عبدالحسین آیتی - تاریخ یزد - چاپ گلبهار یزد - 1317 - کتاب رویه 52

نگارش:

علیرضا حصارنوی

باستان شناس و کارشناس ارشد فرهنگ و زبان های باستانی

اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان گلستان